

Üniversitelerde araştırma-geliştirme faaliyetleri ve yasal düzenlemeler

Prof. Dr. Ahmet Gül

1964 yılında Kocaeli’nde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini bu kentte tamamladı. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi’nden mezun oldu (1987). İÜ’de İç Hastalıkları ve Romatoloji Uzmanlığının ardından 1997’de doçent, 2003’te profesör oldu. 2005 yılında seçildiği Türkiye Bilimler Akademisi Assosiyasyon Üyeliğinden 2011 yılında istifa ederek ayrıldı. Bilim Akademisi Derneği üyesi olan Dr. Gül’ün araştırma alanları Behçet hastalığı, Ailevi Akdeniz ateşi hastalığı, kompleks genetik hastalıklar ve romatizmal hastalıklardır. Evli ve 1 çocuk babası olan Dr. Gül, halen İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Anabilim Dalı Romatoloji Bilim Dalında görev yapmaktadır.

Ülkemizde yükseköğrenimle ilgili yasal düzenlemelerin güncellenmesinin gündemde olduğu bugünlerde, “Nasıl bir üniversite hedefliyoruz?” sorusunu tekrarlamakta yarar var. Üniversitelerimizin mevcut bilgileri aktarıcı değil, araştırma ağırlıklı ve evrensel düzeyde bilgi üreten kurumlar haline gelmesi, büyük oranda mali ve bilimsel özgürlük ortamının sağlanması ile ilişkilidir. Çünkü üniversitelerin en büyük zenginliği olan öğretim üyelerinin nitelikleri ve araştırma imkânlarının yeterliliği, dünyadaki diğer üniversiteler ve farklı akademik kurumlarla rekabet edebilir olmanın en önemli belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bilim insanları ile iletişim ve işbirliği içerisinde olmayan öğretim üyelerinin, evrensel bilime katkı sağlayan araştırmalar yapan, ülkenin ve tüm insanlığın refahını artıracak veriler üreten akademisyenler olmasını beklemek mümkün değildir.

Bu kapsamda, sağlık bilimlerinin diğer bilim alanlarından farklı yanlarını da hatırlamakta yarar var. Ülkemizde sağlık bilimleri, özellikle tıp fakülteleri, eğitim ve araştırma faaliyetlerinin bir uzantısı olarak kamu hizmeti de sunmaktadır. Sağlık alanında verilen kamu hizmetleri, tıp fakültesi olan üniversiteler için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Bu nedenle de, üniversite yönetimlerinin öğretim üyesi ve yardımcılarından beklentileri arasında, döner sermaye üzerinden kuruma gelir kazandıran sağlık hizmetlerinin, araştırma ve eğitimin faaliyetlerinin önüne geçtiği de herkes tarafından bilinmektedir.

Hedeflenen üniversite yapısında, araştırmanın önceliğini ve araştırma-geliştirme faaliyetlerinin ana gelir kaynakları haline gelmesini sağlayacak bir değişime ihtiyaç

vardır. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu değişimi sağlamak oldukça güç görünüyor. Çünkü bunu sağlamak için kapsamlı bir zihniyet değişimi ve çok sayıda düzenlemeyi peşi sıra gerçekleştirebilecek gücü bir irade gerekmektedir.

“Nasıl bir üniversite hedefliyoruz?” sorusunun cevabını ararken, “*Şu an yurt dışında çalışan başarılı bilim adamlarımız Türkiye’ye gelmek isterlerse, nasıl bir kurumda çalışmak isterler?*” diye sormakta yarar var. Bu sorunun cevabı; akademik ortam, araştırma alt yapısı, ortak çalışacağı diğer akademisyenler, öğrenciler (lisans, lisansüstü), yardımcı personel ve araştırmacılar, alacakları maaş, araştırma destekleri, alt yapı desteği, yaşayacağı sosyal çevre, kendisine ve ailesine sunulacak sosyal imkânlarda yatmakta. Bugün elimizdeki nitelikli akademisyenlere bu şartları sağlayamadığımızı kabul etmemiz gerekiyor. Bu şartlar altında, beyin gücü hareketliliğini sağlamak ve yurt dışından nitelikli insan gücünü ülkemize çekebilmek mümkün olabilir mi?

Her şeyden önce, akademik ortamımızın araştırma ve geliştirme faaliyetlerini teşvik edici olduğunu söyleyemeyiz. İnsanların makul şartlarda bir yaşam standardını korumaya çalışırken, nitelikli ve yenilikçi bilimsel araştırmalar yapmalarını beklemek yersizdir. Üstelik güncel olmayan ve gerektiği gibi yenilenemeyen araştırma alt yapısı ve kamu ihale kanunu kısıcındaki sarf malzeme alımları ile yurt dışında benzer araştırmaları yapan kurumlarla rekabet etmek mümkün değildir. Buna tecrübeli yardımcı personel desteğinin yokluğu ya da çok yetersiz olması da eklendiğinde, yalnızlığa terk edilmiş ve bu koşullarda nitelikli iş üretmediği için suçlanan bir bilim insanı profili karşımıza çıkmaktadır. Aynı bilim insanlarının, yurt dışındaki aka-

demik kurumlarda çok başarılı araştırmalar yaptıkları göz önüne alındığında, öncelikli sorunun ülkemize has, akademik “besi yeri” ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Bu sorunların tek bir yasal düzenleme ile çözülmesi mümkün değildir. Bununla beraber, üniversitelerimizle ilgili asıl sorunları tartışabilmek için bundan daha uygun bir ortam da bulunamayabilir. Dolayısıyla, yükseköğrenimle ilgili yasal düzenlemeler gündemde iken, daha köklü değişikliklerin yapılabilmesi ümidiyle sorunları ve çözüm önerilerini kamuoyu ile paylaşmak çok yararlı olacaktır. Bunları aşağıdaki başlıklarla özetlemek mümkündür:

1. Toplumumuzda bilim ve bilimsel araştırma algısı güçlendirilmelidir

Toplumumuzda bilime, bilim insanına güvenin tazelenmesine, bilimsel araştırmalara katılma konusunda gönüllülüğün artırılmasına ihtiyaç vardır. Uluslararası standartlarda bir bilim akademimizin olmamasının bu alanda çok önemli bir kayıp olduğu unutulmamalıdır. Bilimin, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin hayatımızdaki önemli yerini her düzeyde insana anlatabilecek tanıtım ve eğitim programlarını teşvik etmemiz gereklidir.

2. Nitelikli bilim insanı yetiştirmek ve istihdam edebilmek gereklidir

Mevcut koşullarımız, hem sağlık bilimlerinde, hem de diğer alanlarda nitelikli insanları akademik hayata kazandırmamıza engel olmaktadır. En iyilerle çalışmadan dünya üniversiteleri ile rekabet etmemiz mümkün değildir. Bu nedenle akademik insan gücümüzü artırmaya ve geliştirmeye yönelik planlama ve teşviklere ihtiyaç bulunmaktadır.

Sağlık bilimlerinde tıpta uzmanlık eğitiminin doktora eşdeğeri sayılması, akademik formasyon açısından önemli eksikliklerden biridir. Başarılı gençlerin henüz tıp fakültesinde iken ya da hemen mezuniyet sonrasında temel bilim alanlarında doktora yapmalarına izin veren MD/PhD programlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması çok önemlidir.

Üniversitemizde akademik kadroların maaşları cezbedici değildir ve mevcut personel yasası ile bu sorunları aşılması mümkün görülmemektedir. Bugün için her alanda “en iyi” insanları akademik hayatta tutmak çok zordur ve birkaç idealist dışında akademik hayatı seçmede farklı nedenler belirleyici olmaktadır.

Akademik yapımızın elimizdeki her tür değerden azami faydayı sağlayacak ve bu değerleri akademi içerisinde ya da akademi ile ilişkili tutabilecek esnek yapıda, sözleşmeli kadro seçeneklerine ihtiyacı vardır. Tüm ihtiyacın tam zamanlı ve sabit ücretli akademisyenlerle doldurulması gerçek dışı bir uygulamadır. İhtiyaçlara göre görev tanımları (araştırma, eğitim, hizmet, vb.) farklı olan, görev süreleri değişken sözleşmeli kadrolar oluşturulmalı ve kurumda mutlaka istihdam etmek istenen kişilere cezbedici ek faydalar (uzun sözleşme süreleri, sağlık güvencesi, sosyal imkânlar, lojman, kreş, çocuklarının eğitimi için ek imkânlar, vb.) sağlayarak rekabete izin verebilmelidir.

Köklü bir yasal düzenleme yapılmadığı sürece üniversitemizin tam zamanlı kadrolar için de rekabetçi maaşlar vermeleri mümkün gözükmemektedir. Bu konudaki sorunlar, bilim insanlarının araştırma ve patentlerden ek gelir sağlamasını kolaylaştırarak, sanayi ile işbirliği yapılmasının ve ortak çalışmalar yapılmasının önünü açarak aşılabılır. Bu sayede, az sayıdaki nitelikli bilim insan gücümüzü değişik alanlarda çok daha verimli kullanmak mümkün olabilir.

Ayrıca, yurt dışındakilere benzer şekilde, maaşları vakıflar ya da sanayi tarafından desteklenen akademik kadrolar, isimli profesörlükler oluşturmak da, kısa dönemde sonuç verebilecek çözümler arasında sayılabilir.

3. Akademik görev tanımlarının belirlenmesi ve denetleme yolları açıklanmalıdır

Mevcut yasal düzenlemeler akademik görevler arasında bir ayırım yapmamakta ve sabit ücretle herkesin, her işi yapması beklenmektedir. Başarılı bir akademik yapılanmada, kalıcı ve sözleşmeli tüm kadrolar için görev tanımlarının ve sözleşme süresi içerisinde karşılanması istenen hedeflerin (araştırma, yayın, öğrenci yetiştirme, vb.) belirlenmesi gereklidir. Görev tanımının çıktıları da belirlenmiş olmalıdır. Bu kapsamda, sözleşme sürelerinin gerçekçi olması en önemli konudur. Araştırma ağırlıklı bir akademik kadroda, nitelikli bilimsel araştırmalar açısından

üç yıldan az olmayan, ortalama beş yıllık sözleşmeler düşünülmeli ve sonuçta bu zaman diliminde yürütülen projelerin verileri değerlendirmeye alınmalıdır. Bir veya iki yıllık sözleşmelerin, performans kaygısıyla, çabuk sonuçlanacak niteliksiz projelere ağırlık verilmesine ya da daha kötüsü aşırı macılığa ve sahteciliğe yol açacağı unutulmamalıdır.

Her akademik pozisyon için sorumlu olduğu, rapor verdiği üst makam belirlenmeli, denetlemeler kurallara uygun, şeffaf ve görev sürelerinin uzatılması ya da yenilenmesi konusunda belirleyici olmalıdır.

4. Araştırma desteklerinin düzenlenmesi gereklidir

Araştırma ve geliştirmeye yönelik destekler konusunda çeşitli iyileştirmeler rağmen, mevcut destek programları uluslararası rekabet açısından yeterli değildir. Ulusal ve uluslararası araştırma desteklerinin kullanılmasında, özellikle kaynakların muhasebesinde sorunlar bulunmaktadır.

Her şeyden önce, özellikle sağlık bilimlerinde araştırma gelirleri ile döner sermaye üzerinden yürütülen kamu hizmetleri birbirinden ayrılmalıdır. Araştırma desteklerinin miktarları, içeriği ve muhasebesi değiştirilmelidir.

Araştırmalardan araştırmacı ve yardımcı araştırmacılara ek gelir sağlanabilmeli, yardımcı araştırmacı istihdamı mümkün olabilmelidir.

Bunların sağlanabilmesi için, sağlık bilimleri dâhil tüm bilimsel araştırmaları teşvik eden, yenilikçi araştırmaları desteklemeyi ve nitelikli araştırmacı insan gücüne sahip olmayı hedefleyen yeni bir yasal düzenleme yapılması düşünülmelidir. Bu yasa kapsamında araştırmacı destekleri, kurum destekleri, muafiyet ve teşvikler yer almalıdır. Uluslararası projelere sağlanan desteklere benzer şekilde, tüm araştırma destekleri proje özel hesabı üzerinden muhasebe edilmeli ve yardımcı araştırmacı çalıştırabilmek (sosyal güvenceleri dahil), uygun koşullarda sarf malzemelerini temin edebilmek ve eğitim, toplantı katılımı giderlerini karşılayabilmek de mümkün olmalıdır.

Rekabet edebilir düzeyde düşük maliyetli araştırma yapabilmek için KDV ve diğer vergilere yönelik muafiyet gibi teşviklere de ihtiyaç vardır. Bu kapsamda, sağlık bilimlerinin Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ve AR-GE Faaliyetlerinin Desteklenmesi Kanunu ile getirilen ayrıcalıklardan yeterince yararlanamadığını vurgulamak gerekir. Sağlık bilimlerinde araştırmaların tamamına yakını tıp fakültesi hastanelerinde yürütülmektedir ve bu araştırma hastanelerinin hiçbirisi teknokent sınırları içerisinde yer almamaktadır. Bu araştırmaları teknokent içerisindeki yapılara taşımak da büyük güçlükler içermektedir. Bu nedenle, yapılacak basit bir düzenleme ile araştırma hastaneleri dâhil, tüm üniversite yerleşke alanlarının teknokent kapsamı içerisine alınması teşviklerden yararlanma

konusunda büyük bir ilerleme sağlayacaktır. Bu sayede, araştırma yapılan yerden bağımsız, yenilikçi araştırmalar yapan tüm kurum ve yerlerin benzer şekilde desteklenmesine imkân sağlanacaktır.

Nitelikli bilimsel araştırmalar için doktora sonrası, tam zamanlı araştırmacılara büyük ihtiyaç vardır. Bilimsel araştırmaları teşvik amacıyla yapılacak yasal düzenlemeler, bu nitelikli genç araştırmacıları, proje bütçesinden ve proje süresi ile sınırlı olacak şekilde çalıştırmaya izin vermelidir. Bu sayede hem genç araştırmacılar için ek kadrolar oluşturulabilecek, bu kadroların sayısını artırmak ve devamlılığını sağlamak için daha fazla proje üretmek zorunlu hale gelecektir. Genç araştırmacılar da, proje süresince kendilerini gösterebilme fırsatı yakalayabilecek ve kalıcı akademik kadrolara atanana kadar, araştırma destekli kadrolarla rekabetçi bir ortamda çalışmaları sağlanabilecektir.

5. Araştırmadan sağlanan gelirlerin artırılması sağlanmalıdır

Üniversitelerin, özellikle kamu üniversitelerinin asıl gelir kaynaklarının araştırma ve geliştirme faaliyetlerinden oluşmasını sağlayacak düzenlemeler gereklidir. Tüm projelerden belirli oranda yapılacak bir kurum kesintisi dışında, yenilikçi araştırma ve buluşlardan elde edilecek patentlerden kurum ve araştırmacılara geri dönüş oranları artırılmalıdır. Farklı proje kaynaklarının kullanılması sırasında doğabilecek fikri mülkiyet haklarının kullanılması konusunda, araştırmacıları yenilikçi çalışmalar yapmaya teşvik edici yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

6. Bilim insanları arasında etkileşim ve uluslararasılaşma teşvik edilmelidir

Bilimsel araştırma tek başına yürütülen bir faaliyet değildir. Bilim insanları arasında etkileşim ve ortaklıklar büyük önem taşımaktadır. Rekabete açık bir uluslararasılaşma, üniversite araştırmacılarının belirli alanlarda uzmanlaşmasını zorunlu kılmakta ve ortak işlerde, belirli “iş paketlerini” en iyi yapan kişi/grup/kurum olabilmek büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, sağlık bilimlerinde ve diğer disiplinlerde araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin gelişmesinin, sadece yükseköğrenim yasasında yapılacak yasal düzenlemelerle sağlanabilmesi mümkün değildir. Bununla beraber, yükseköğrenim yasasındaki genel anlayışın nasıl bir üniversite hedeflediğimizi göstermesi, öğretim üyelerinin nitelikleri ve görev tanımları konusunda ana çerçeveyi çizmesi beklenebilir. Bu çerçevenin dünyadaki diğer akademik kurumlarla rekabet edebilir, diğer bilim insanları ile iletişim ve işbirliği içerisinde, evrensel bilime katkı sağlayan araştırmalar yapan ve refah düzeyini artıracak veriler üreten akademisyenlerin çalışmak isteyecekleri kurumları tanımlaması en büyük arzumuzdur.